

ΗΧΩ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΗ

ΕΤΟΣ Α΄

ΠΑΤΡΑΙ 6 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1929

ΤΕΥΧΟΣ 100V

Ο ΠΑΤΗΡ ΤΗΣ ΤΡΑΓΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

Ο ΑΙΣΧΥΛΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ

ΥΠΟ ΤΗ ΒΙΡΤ

Τὸ ἡμέτερον περιοδικὸν ἐπιθυμοῦν, ὅπως οἱ κλασσικοὶ τόσοσιν τῆσ ἀρχαίας ὅσον καὶ τῆσ νέασ ἐποχῆσ καταστῶσι γνωστοὶ εἰσ εὐρύτερον κύκλον ἀπεφασισεν ἔνι ἀπὸ τοῦ τεύχουσ τούτου περιλάβη καὶ μελέτας διασήμων γερμανῶν ἐπιστημόνων ἀναλυούσασ τόσοσιν τὴν προσωπικότητα ὅσον καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν.

Αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἀρχετὰς ἐορτάσ. Ἡ σημερινὴ Κυριακὴ δὲν ὑπῆρχε βέβαια ἀλλὰ καὶ ἄνεσ αὐτῆσ ἐδίδοντο καὶ τότε πολλὰ ἐδκαιρίαι πρὸσ διακοπὴν τῆσ ἐργασίας καὶ ἐορτασμόν. Αἱ πλεῖστοι τῶν ἐορτῶν τούτων εἶχον ὅμως τολικὸν χαρακτῆρα. Μόνον τὰ Διονύσια ἤρχισαν σὺν τῷ χρόνῳ νὰ προκαλοῦν γενικώτερον καὶ εἰσ μεγαλειέταν ἐκτασιν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἑλλήνων, καὶ τοῦτο διότι ἐνταῦθα ἰδρῶθη καὶ θέατρον. Τὶ δὲν εἶνε ἐλκυστικώτερον ἀπὸ τὴν μιμικὴν; Ἦδη πρὶν καὶ ὁ Ξέρξησ κα-

ταλάβει τὰσ Ἀθῆνας εἶχεν ἀποκτήσει ἡ πόλισ φιλολογικὴν ἀξίαν. Ὁ Ἀνακρέων εἶχε τελειῶσει ἐκεῖ τὴν ποιτικὴν του ζωὴν. Αἱ Ἀθῆναι δὲ εἶχον καταστῆ τὸ κέντρον διὰ τὴν διάδοσιν τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν. Ἀκόμη ὑπῆρχε καὶ πρωτογενὲσ τι θέατρον τοτέστιν εἰσ χορὸσ ἐκ 50 σατύρων μὲ ἔνι μόνον μονωδόν. Ὅλα αὐτὰ ὅμως εἶναι σκοτεινὰ δι' ἡμῶσ. Τὸ πρῶτον μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοῦ περσικοῦ τρόμου καὶ τὴν ἐπανάδρσιν τῆσ καταστραφείσασ πόλεωσ ἀρχίζει δι' ἡμῶσ ἡ ἱστορία

τοῦ δράματος. Ἡ κολοσιαία μορφή τοῦ Αἰσχύλου ἐμφανίζεται πρὸ ἡμῶν, Ὁ ὑπερήφανος πατριώτης ποῦ ὡς νέος ἔλαβε μέρος εἰς τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος, μία τῶν πλέον δημιουργικῶν φάσεων, εἰς τῶν τολμρωτέρων ποιητῶν, μουσικῶν καὶ δραματοργῶν ποῦ εἶδε μέχρι σήμερον ἡ παγκόσμιος ἱστορία.

Ποία ἦτο ἡ προϋπόθεσις τῶν ἔργων του; Τραγικὸν περιεχόμενον ἀπύτων αἰ ἐορταί. Ὁ χορὸς ὁμῶς ὡς ἐκ τῶν πρώτων ἀποκτιμάτων τῶν ἐορτῶν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐγκυριασθῆ. Δὲν ἔμενε ἢ νὰ τὸν χρησιμοποιήσῃ καταλλήλως. Ὁ Αἰσχύλος λοιπὸν ἐτοποθέτησε δύο μονωδοὺς παρὰ τῷ χορῷ καὶ οὕτω προήλθεν ὁ διάλογος. Οἱ μονωδοὶ ἐξπλήθησαν εἰς ἡθοποιούς, διότι ὁ διάλογος προκαλεῖ ἐριδας καὶ διενέξεις, αὐταὶ δὲ δρᾶσιν. Ἡ δημοτικὴ μυθικὴ διήγησις μεταβάλλεται ὡς δρᾶμα, τὰ γεγονότα γίνονται ζωντανὰ καὶ τὸ παρελθὸν παρόν. Ἀλλὰ καὶ πλέον τούτου. Πάντι ἡ ἀνάμιξις τοῦ σοβροῦ μετὰ τοῦ χονδροειδοῦς ἀστείου καὶ ἡ τραγωδία ἀνωτέρου τύπου ὡς τὸ δρᾶμα τοῦ ἀνθρωπίνου πάθους ἀποσχάται ἀπὸ τὸ παίγνιον τῶν Σατύρων. Ὁ ποιητὴς τοῦ Προμηθέως δὲν ἔχει ἀνάγκην τοιοῦτων πραγμάτων. Καὶ ἡ ἀντίθεσις ὁμῶς πρὸς τὸν Πίνδαρον εἶναι προφανής. Ὁ Πίνδαρος δὲν ἦτο ἢ ποιητὴς τῶν περιστασέων. Καὶ αὐτὸς ἠγάπα νὰ ἀναπτύσῃ μεγαλειωδῶς μυθικὰς ἱστορίας, πλὴν αἱ τραγικαὶ διενέξεις τὸν ἄφρονον ἀδιάφορον Ἐν Ἀθήναις ὁμῶς τῶρα ἡ ἀππλισμένη προσπάθεια τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀπόκτησιν εὐλαχίτου ποσοστοῦ εὐτυχίας ὑφῄσεται εἰς συνταρακτικὸν ἀντικείμενον καὶ περιεχόμενον ἔργων, ποῦ δὲν εἶναι πλέον ποιήματα τῆς περιστασεως, πολλὰ ὑπολογίζον τὴν ἐπιναφίβασίν των ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ φαίνονται πανταχοῦ ἐξ ἴσου ἀποτελεσματικά. Καὶ αὐτὸς εἶναι μέχρι σήμερον ὁ σκοπὸς τῆς τραγωδίας. Ὅλα αὐτὰ ἦσαν τὸ ἔργον τοῦ Αἰσχύλου.

Εἶναι ἀκόμη πρῶτ. Ἐν ἀνοιξιότικον πρῶτ. Αἱ χειμερινὰ θύελλα σιωποῦν. Οἱ θαλάσσιοι δρόμοι εἶναι ἀνοικτοὶ καὶ οἱ ξένοι εισρέουν κατὰ ἑκατοντάδας εἰς τὸν λιμένα. Αἱ Ἀθῆναι ἐορτάζουν τὰ μεγάλα Διονύσια. Ὁ Θαλασσιῶν ἀνεμὸς χα' ἰδεύ-

ει τὸν ἀνοικτὸν χῶρον τοῦ Θεάτρον. Ὁ πρῶτονος ἥλιος ρίπτει μέσα τὰς ἀκτίνας του καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀκροατοῦ τὸ πρῶτ εἶνε πρὸ ἀνοικτῆ εἰς ὅλα τὰ ψυχικὰ συναισθήματα, σὺν ἀχρησιμοποίητος φωτογραφικὴ πλάκα. Καὶ ἡ ἰδική μας θρησκευτικὴ λειτουργία προτιμᾶται τὴν πρωϊνὴν ὥραν. Καὶ πράγματι πρὸς θρησκευτικὴν λειτουργίαν ὁμοιάζουν τὰ θεατρικὰ ταῦτα ἔργα. Ἡ ἀδυναμία τῶν ἀνθρώπων, ἡ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐκείνη ποῦ παριστάνουν εἰς ποικίλας νέας εἰκόνας. Ἡ ἀρχαιοῦς ἐστερεῖτο ἄλλωστε τοῦ θεοῦ κηρύγματος, τῆς ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ὁμιλίας ποῦ παρ' ἡμῖν συντελεῖ εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς χριστιανικῆς κοινότητος. Πάντες πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν, πόσον σπουδαῖον στοιχείου λα' ἰκῆς μορφώσεως ἐστεροῦντο οἱ Ἕλληνες, Ἄντ' αὐτοῦ δὲν ὑπῆρχε τότε ἢ μόνον ἡ ἀνάγνωσις τῶν δημοτικῶν ἐπῶν. Πλὴν ὁ Αἰσχύλος ἢ θελε νὰ δώσῃ περισσότερα ἀπὸ ὅτι ἔδωκεν ὁ Ὀμηρος. Ὁ Ὀμηρος δὲν στρέφεται ἀμέσως πρὸς τὸν λαὸν μορφωτικῶς, Ὁ χορὸς τοῦ Αἰσχύλου κάμνει τοῦτο: Μόρφωσις, ἰσχυροποίησις τῶν χαρακτήρων εἶναι τὸ ἐπίσημον πρόγραμμα τοῦ. Τοῦτο ἔμεινε δὲ ὡς πρόγραμμα καὶ διὰ τοὺς διαδόχους του. Καὶ ἤρχισε μίαν ἐντατικὴν συγγραφὴν. Θὰ ἔπρεπε κανεὶς νὰ τὸν ἔβλεπε—συνέθετε μόνον ἐν μέθῃ θὰ ἔπρεπε νὰ ἔβλεπε πῶς περνοῦσε τὸ χέρι του ἐπάνω ἀπὸ τὸ χαρτὶ, ὅταν αὐτὸς, ὁ Τιτάν, ἐξετίνασσε τὰς τροφὰς του σὺν οὐκ ὀκνητῶν τεμάχια, τὰ βροντερὰ του λόγια σὺν τοῖς κεραυνοῖς τοῦ Διός. 80—90 δρᾶματα εἶχαν ἀπ' αὐτόν. Ἐπαίφοντο ἐπὶ τρεῖς διαδοχικῶς. Ἄλλοι ποιηταὶ συνηγωνίζοντο. Ὁ συναγωνισμὸς ἦτο τὸ πᾶν. Οὕτω καὶ ἡ ποίησις τῶν τραγικῶν. Ἐκαστος ποιητὴς παρέδιδε τέσσαρα δρᾶματα, τὰ ὅποια ἠτοίμαζε διὰ τὸν ἐπόμενον συναγωνισμὸν καὶ τὰ ὅποια ἐπαίζοντο διαδοχικῶς ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ. Ἀς μὴ τρομάξῃ κανεὶς, διότι καὶ τὰ τέσσαρα δρᾶματα ὁμοῦ δὲν ἦσαν τόσῃς διαρκείας ὅσῃς οἱ ἀρχιτραγουδισταὶ τοῦ Βάγκνερ οἱ ἀρχιτραγουδισταὶ τῆς Ναρμεβέργης, μία κωμῶδια συνθεθεῖσα εἰς μουσικὴν: Διὰ τοὺς Ἕλληνας θὰ ἦτο τοῦτο ἀπίσιον. Ἡ τραγωδία ἐγεννήθη μὲν ἐκ τῆς Μουσικῆς,

ἀλλὰ μόνον ἐν τῇ ἐννοίᾳ, ὅτι ἐπεζήτησεν
 νὰ ἀπολαγῆ αὐτῆς. Καθότι τὸ ἄδειν εἶνα
 ἐν πῶσι περιπτώσει ἀλιγώτερον δραματι-
 κὸν ἀπὸ τὸ ὁμιλεῖν. Ἐκ τῆς ἀντιθέσεως
 πρὸς τὴν ποικιλίαν ἐγεννήθη τὸ δρᾶμα τῶν
 ἀρχαίων. Ἄλλ' ὡς ἐπιστρέφωμεν εἰς τὸ
 προκείμενον. Ὁ Ὀμηρὸς εἶχεν ἀποφύγει
 νὰ διηγηθῆ τὰς οἰκογενειακὰς φρικαλεότη-
 τας. Ὁ Αἰσχύλος τὰς ἀναζητεῖ. Ἡ τρα-
 γωδία συμπληρῶνει ἐνταῦθα τὸν Ὀμηρον
 τὰ μεγάλα ἄλλα προβλήματα τίθενται ἐπὶ
 τάπητος: Πεπρωμένον καὶ Ἐλευθερία τῆς
 Βουλῆσεως, Ἐγκλημα καὶ τιμωρία, κλη-
 ρονομικὸς τῆς ἐκδικήσεως τοῦ αἵματος
 τὸ ἀναπόφευκτον τῆς Θεῆς κατάρτας.

Εἰς τὴν ἀγωνίαν, τὸν τρόμον καὶ τὴν
 φρικαλεότητα ρίπτει ὁ Αἰσχύλος τὰς ψυχὰς
 τῶν ἀκροατῶν του, ἵνα ἐν τέλει προσφέρει
 ὡς ἀνακουφιστικὸν τὴν λύσιν ποῦ καθου-
 χάζει τὴν καρδίαν. Εἶναι ἡ τραγικὴ, ὅπου
 ζωὴ καὶ θάνατος ἐναγκαλιζονται. Ἄλπ-
 θῶς εἶναι ἀπορίας ἄξιον, πῶς ἡ ἀπέριω-
 ἀστοιὰ αὐτῆς ποίησις ἐγεννήθη καὶ ἤκμα-
 σεν ἐπὶ ἑκατὸν σχεδὸν ἔτη ἀκριβῶς καθ'
 ὃν χρόνον αἱ Αἰθῆναι διασωθεῖσαι ἀπὸ ὀ-
 λου, τοὺς κινδύνους ἔχαιρον πάσης εὐμα-
 ρείας καὶ ἠγεμόνευον σχεδὸν τῆς Ἐλλά-
 δος καὶ τοῦ κόσμου ὅλου, καθ' ὃν χρόνον
 ὁ πλοῦτος ἔρεε πανταχοῦ καὶ τὸ αἶσθημα
 τῆς ἐκ τῆς νίκης χαρᾶς ἐβασιλευε! Καὶ ὁ-
 μως ἐν τῇ ἀντιθέσει ταύτῃ κεῖται τὸ ἰδιαί-
 τερον χαρακτηρηστικὸν τοῦ ἔργου τοῦ
 Αἰσχύλου: Σφρηλατῶν τοὺς πόνους ἐδη-
 μιούργει χαρακτηῆρας. Τοῦτο ἠπῆρξεν ἡ ἀ-
 ποστολὴ τῆς Αἰσχυλείου τραγωδίας.

Δυστυχῶς ἐξ αὐτῆς δὲν ἔχομεν ἢ ἐλάχι-
 στα μόνον τεμάχια. Πλὴν καὶ ἐξ αὐτῶν
 δύνανται τις νὰ σχηματίσῃ μίαν ἰδέαν περὶ
 τοῦ ἀλπθοῦς τετανεῖου ἔργου, τὸ ὁποῖον ἀ-
 νέλαβεν καὶ ἐξεπλήρωσε μέχρι κεραίας ὁ
 κολοσσὸς τοῦ τραγικοῦ δρᾶματος.

.....

Ἡ παράδοσις ἀρχίζει. Πεντήκοντα νε-
 αραὶ γυναῖκες εἰσορροῦν μὲ φωνὰς διαπε-
 ραστικὰς εἰς τὴν σκηνήν. Ἐχουν δραπε-
 τεύσει ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον. Εἶναι αἱ Δ α -
 ν α ἰ δ ε ς , αἱ πενήκοντα θυγατέρες
 τοῦ Δαναοῦ ποῦ τὰς συνοδεύει. Φεύγουν
 ἀπὸ τοὺς 50 Αἰγυπτίους ἐξαδέλφους τῆς
 κατωτέρας σκιοεινοχρέου φυλῆς, ποῦ ἦθε

λαν νὰ τὰς νυμφευθῶν διὰ νὰ τὰς διατη-
 ρήσουν ὡς δούλας των. Ἀπὸ τὸν Βασιλέα
 τοῦ Ἄργου καὶ ἐπὶ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους
 ζητοῦν καταφύγιον. Ὁ Βασιλεὺς ὑπόσχε-
 ται κατοικίαν καὶ προστασίαν. Πλὴν ὁμως
 οἱ κακοὶ ἐξαδέλφοι ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον πλη-
 σιάζουν. Ὁ κῆρυξ τὸν ἀπειλεῖ. Αἱ παρθέ-
 νοι τρέχουν εἰς τὸν παμμεγέθη βωμὸν μὲ τὰ
 ξύλινα ὁμοιώματα τῶν Θεῶν καὶ πλήρεις
 τρόμου καὶ ἀγωνίας θελοῦν νὰ κρεμασθῶν
 ἀπ' αὐτά. Μὲ πολὺν κόπον κατορθῶνει ὁ
 πατήρας τῶν Δαναῶν νὰ τὰς καθουχάσῃ.
 Ἔως ἐδῶ ἡ πρώτη πράξις (ἢ ἡ πρώτη
 τραγωδία τῆς Τριλογίας).

Εἰς τὴν ἐπομένην παρ' ὅλα αὐτὰ προε-
 τοιμάζεται ὁ γάμος, διότι ὁ Βασιλεὺς ποῦ
 τὰς εἶχε ὑπὸ τὴν προστασίαν του ἀπέθανε.
 Ὁ Δαναὸς, ὁ πατήρας τῶν φυγάδων βασι-
 λεύει τώρα ὁ ἴδιος εἰς τὸ Ἄργος. Οἱ Αἰ-
 γύπτιοι ὁμως τὸν ἐνίκησαν ἐν πολέμῳ καὶ
 ὁ Δαναὸς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ συγκα-
 τατεθῆ εἰς τὸν γάμον τῶν θυγατέρων του.
 Τοῦτο καὶ κάμνει ὑπὸ τὸν ὄρον ὁμως, ὅ-
 πως ὁ γάμος γίνετ' εἰς τὸ Ἄργος. Τὰ κορί-
 τια του εἶναι κρυμμένα εἰς τὰ ἀνάκτορα.
 Ἐκεῖνοι ποῦ προετοιμάζουν τὸν γάμον ἀ-
 ποτελοῦν τώρα καὶ τὸν χορὸν τοῦ δρᾶμα-
 τος. Τραγωδοῦν ὁμως δυσάρεστα τραγού-
 δια καὶ τὰ κορίτσια εἶναι ἐφωδιασμένα ἀπὸ
 τὸν πατέρα τους μὲ ἔγχειριδια. Πρόκειται
 τὰ κορίτσια νὰ αὐτοκτονήσουν; Ὅχι κατὶ
 ἄλλο προετοιμάζετο. Μόλις ἐβράδιασε φθά-
 νει ἡ τρομερὰ εἰδησις:

Αἱ δαναΐδες, ὁμοφώνως ἀπεφάσισαν καὶ
 ἐφόνευσαν τοὺς συζύγους των, ὅταν ἐκοι-
 μῶντο. Καθαρὸς γάμος αἵματος. Ἐνας ὑ-
 μέναιος φρίκης εἶναι τὸ φινάλε.

Πλὴν αὐτὸ δὲν εἶναι καὶ τὸ τέλος τοῦ ὀ-
 λου. Εἰς τὴν τελευταίαν πράξιν ἐμφανίζε-
 ται ἡ ἀκολουθία τῶν Αἰγυπτίων καὶ ὡς
 χορὸς θρηνεῖ τὸ τρομερὸν ποῦ συνέβη. Ἐξ
 ἄλλου ὁ Δαναὸς ὑπερφηανεύεται διὰ τὴν
 δολοφονικὴν πράξιν. Ἄλλὰ κοίταξε. Ἐνα
 ἀπὸ τὰ κορίτσια, ἡ Ὑπερμνήστρα, παρή-
 κουσε τὴν ἐντολήν τοῦ πατρὸς της καὶ δὲν
 ἐφόνευσε τὸν μνηστῆρα της. Ὁ Δαναὸς, ὁ
 πατήρας της θυμῶνει, θέλει νὰ τὴν τιμωρή-
 σῃ, νὰ τὴν ρίψῃ εἰς τὰς φυλακὰς, ποῦ ἐ-
 φείσθη τοῦ ἐχθροῦ, ποῦ τὸν ἐβοήθησε μά-
 λιστα νὰ δραπετεύσῃ. Συγκεῖς ὀνομάζετα

ὁ μνηστήρ της, τὸν ἔσωσε ἄραγε εἰς μάτην; Ἡ ὑπόθεσις της φαίνεται χαμένη. Τότε ἐπεμβαίνει ἡ θεότης, ἐμφανίζεται ἡ Ἀφροδίτη καὶ διακηρύττει τὰ δικαιώματα τοῦ ἔρωτος. Ἐν τῇ Ὑπερμνήστρα ἔδρασεν αὐτὴ ἡ θεά. Ἔνα ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔργα τοῦ ποιητοῦ μῖσος, φυλετικὸν μῖσος τὸ κινῶν μοτίβο, πλὴν ὅμως ἡ ἀγάπη ἐν τέλει νικᾷ τὸ μῖσος. Τὰ δικαιώματα τοῦ ἀτόμου, τὸ

δικαίον τῆς πλήρους αὐτοδιαθέσεως τῆς καρδίας διασώζονται καὶ καθιεροῦνται ἐπ' αὐτῆς τῆς θεότητος. Τὸ ὄλον δὲν εἶναι καθ' αὐτὸ τραγωδία, ὕστερα ἀπὸ ὄλους τοὺς τρόμους ἀλαλαγμοὶ χαρᾶς.

Διατὶ κανεὶς νεώτερος ποιητῆς νὰ μὴ διαπραγματευθῆ πάλιν τὸ θαυμάσιον τοῦτο θέμα;

(Ἡ συνέχεια εἰς τὸ προσεχές)

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Η ΑΓΩΓΗ

ΕΝ ΤΩ ΣΥΣΤΗΜΑΤΙ ΤΟΥ ΣΟΠΕΝΧΑΟΥΕΡ

Δὲν συναντᾷ κανεὶς συχνὰ φιλοσόφους περιφρονοῦντας τοὺς ἀνθρώπους, φιλοσόφους ποῦ νὰ θεωροῦν τὸ πλῆθος ὡς βιομηχανικὸν ἐμπόρευμα καὶ ταυτοχρόνως νὰ ἀσχολοῦνται καὶ μὲ ζητήματα ἀγωγῆς. Ὁ Σοπενχάουερ, εἰς πολλὰ σημεῖα τῶν ἔργων του, ἰδίως δὲ εἰς τὰ Πάρεργά του ἔνθα καὶ ἰδιαιτέρον κεφάλαιον ὑπὸ τὸν τίτλον «Μόρφωσις» ὑπάρχει, θίγει κατὰ τρόπον λίαν ἐνδιαφέροντα τὰ διάφορα παιδαγωγικὰ ζητήματα

Ὅμιλῶν τις περὶ παιδαγωγικῆς ἐντὸς τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος τοῦ Σοπενχάουερ κατ' ἀρχὰς στρέφει ἴσως τὸν νοῦν του εἰς τὴν θεωρίαν περὶ τοῦ ἀμεταβλήτου τῶν βουλητικῶν ιδιοτήτων καὶ θέτει εἰς ἑαυτὸν τὸ ἐρώτημα, πῶς εἶναι δυνατὴ γενικῶς ἡ ἀγωγή, ὅταν ὁ χαρακτὴρ παντὸς ἀνθρώπου παραμένει ἀμετάβλητος εἰς ὄλον του τὸν βίον. Ὁ Σοπενχάουερ ἔθεσε εἰς ἑαυτὸν καθαρὰ τὸ ἐρώτημα τοῦτο περὶ τῆς δυνατότητος τῆς διαπαιδαγωγήσεως καὶ ἔδωκε καὶ τὴν κατὰ πολλοὺς ὀρθοτέραν ἀπάντησιν εἰς αὐτὸ παραδεχθεὶς, ὅτι, ἂν καὶ ὁ ἠθικὸς χαρακτὴρ παντὸς ἀνθρώπου παραμένει ἀμετάβλητος, ἐν τούτοις ἡ ἀγωγή δύναται ν' ἀσκηθῆ μετ' ἀποτελέσματος ἐντὸς ὀρισμῶν ὁρίων.

Αἱ ἠθικαὶ βασικαὶ ιδιότητες τοῦ ἀτόμου ἀσφαλῶς δὲν δύναται νὰ μεταβληθῶν. Θὰ ἦτο εὐκολότερον μὲν ὀλβδος νὰ μεταβληθῆ εἰς χρυσόν, ἀπὸ τὸ νὰ μεταβληθῆ τὸ ἔσωτερικὸν τοῦ ἀνθρώπου.

Πλὴν ὅμως εἶναι δυνατὸν διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς γνώσεως νὰ ἀσκηθῆ ἐπίδρασις ἐπὶ τῶν πράξεων τοῦ ἀτόμου.

Διὰ τῆς βελτιώσεως τῆς γνώσεως δίδονται εἰς τὴν βούλησιν ἄλλα κίνητρα. Μὲ τὰ νέα δὲ αὐτὰ κίνητρα μεταβάλλονται καὶ αἱ πράξεις τῶν ἀτόμων. Μόνον ἐν τῇ γνώσει ἐπομένως κεῖται «τὸ δυνατὸν τῆς βελτιώσεως καὶ τοῦ ἐξευγενισμοῦ».

Ὅ,τι εἶναι ἀπαραίτητον εἶναι νὰ διαφωτισθῆ ἡ κεφαλὴ, ἵνα βελτιωθῶν αἱ πράξεις.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δύναται τις ν' ἀποτρέψῃ τὸ κακὸν ἀπὸ τῆς νάβλάψῃ τὸν πλοῦτον του ὑποδεικνύων εἰς αὐτὸν ὅτι διὰ προξενήσεως ζημιῶν εἰς τοὺς ἄλλους ὁ ἴδιος ἤθελε βλαβῆ εἰς ἀπειροῦς μεγαλυτέραν κλίμακα. Πλὴν ὅσον μεγάλοι καὶ ἂν εἶναι αἱ ἐπιδράσεις αὐταί, αἱ βασικαὶ ιδιότητες τῆς βουλήσεως εἶναι ἀμετάβλητοι.

Ὅτω ὁ Σοπενχάουερ ἀποτελεῖ τὴν ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς παιδαγωγοὺς ἐκείνους, οἵτινες ὡς π. χ. ὁ Ἑλβέτιος, θεωροῦν τὴν